

ERDEI MÚZEUM

Dr. Kovács Jenő

A Bükk-hegység nyugati részén — a Szilvásvárad Erdészeti területén — a festői szépségű Szalajka völgyben található az első szabadtéri Erdei Múzeum. Építése társadalmi úton kezdődött — a Mátra—Eger—Nyugatbükki Intézőbizottság segítségével — és a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium támogatásával fejeztük be.

Az Erdei Múzeum alap gondolatát a következő két mondatban fogalmaztuk meg:

*ÉVSZÁZADOKON KERESZTÜL A NEHÉZ ERDEI MUNKÁT MOSTOHA
VISZONYOK KÖZÖTT, CSAK AZOK TUDTÁK VÉGEZNI, AKIK
SZERETTÉK ÉS EGYÜTT ÉLTEK AZ ERDŐVEL.*

*EZ A SZABADTÉRI MÚZEUM AZ ERDEI MUNKA NÉVTELENJEINEK,
AZ ERDŐ MUNKÁSAINAK KÍVÁN EMLÉKET ÁLLÍTANI.*

E tájékoztatás a bejáratnál levő táblán található, a tábla túlsó oldalán „Az Erdő Fohásza” olvasható. Mellette 300 éves tölgyfa bútumetszet, az évgyűrűin 1672—1972 között a magyar történelem és erdészeti fontosabb évszámainak a megjelölésével. Ugyancsak itt helyeztünk el két, 10 millió év körüli, megkövesedett fatörzset, melyet Szilvásvárad környékén találtak.

Az Erdei Múzeumban minden a múltat, az erdő munkásainak viszontagságos életét idézi. Felépítettük eredeti állapotban, korhűen berendezve az erdei munkások nyomorúságos szálláshelyeit, összegyűjtve ide a kezdetleges munkaeszközöket, szerszámokat, szemléltetve az ősi munkafolyamatokat. *Bedő Albert*: Erdei favágók (Erdészeti Lapok 1865) című írása, bár más vidékről szól, mégis ide illik: „Lakásuk... igen egyszerű, mondhatnám szélességgel bélelt kunyhó, melyet nagyobb hasábokból állítottak össze, s mely alatt a 20—25 fok hideget is minden szenvedés nélkül tölthetik át. Középen jó tüzet égetnek, s az 5—6 négyszögölnyi területen 10—12-en megférnek, ágyuk, párnájuk szalma és erdei alom...”

A Bükk-hegységben meghúzódó falvak kevés földje nem biztosította a lakosság létfenntartását és ezért jártak megélhetésért az erdőre. A megélhetésen kívül volt ebben egy atavisztikus elem is, az erdőhöz, a természethez való ragaszkodás. Életüket már gyerekkoruk óta az erdőn töltötték és ezernyi szállal kötődtek a természethez. Hogy ezt örökre otthagyják — talán ki sem bírták volna.

A legrégebbi erdei mesterség kétségtelenül a favágás volt, ez már az ókorból is ismert. A fadóntó fűrész azonban csak az 1700-as évektől kezdett elterjedni, addig bárdal, fejszével kellett kidönteniök a favágóknak a legvastagabb törzseket is. Bélapátfalván pl. még e század elején is fejszével és ékekkel végezték a fadóntást.

Az ősi mesterségek között találjuk a mész- és faszén-égetést is. Sorrendben is ezek következnek a múzeumban; táborig mészkemence berakva és metszetben.

Az Erdei Múzeum bejárati táblája

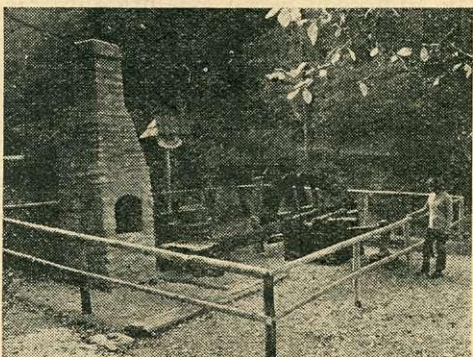
Fazsindelykészítők kunyhója (műhely és szállás) belső tűzrakóhellyel, szabad füstjárattal

valamint a faszenes boksa, a hozzájuk tartozó nyári, illetve téliesített kunyhó-típusokkal.

A Bükkben a mészégetés legrégebb hagyományai Bélapátfalvára vezetnek vissza. Talán az idegenek, a IV. Béla által 1232-ben betelepített francia eredetű cisztercita rend tagjai hozták magukkal a mészégetés tudományát, mivel nekik voltak az első kőépületeik. Bárhogy is volt, ez már komoly mesterségnek számított és valószínű munkaszervezeti formák alakultak ki a századok folyamán. A táborig mészégető kemence elnevezése onnan származik, hogy a hagyományos mészégető csapat — „hatos banda” — mindig olyan helyet keresett, ahol sok volt az omladék fa és a felszíni, könnyen fejthető mészkő. Itt aztán táborot vertek és addig maradtak, amíg a fa és a kő tartott. Ha elfogyott, újabb táborhelyet kerestek.

A másik mesterség a faszén-égetés. A boksa elnevezése már nem egyértelmű. Talán az ősmagyar bog szó (gyök) kicsinyített változata, hasonlóan az Erdélyből származó boglya szócskához. Régen az erdőn a tisztítás nehezen volt elképzelhető faszenes boksa nélkül. A faszén-égetés tudományát talán *Mihály Lajos szénégető* (Mályinka) határozta meg legjobban: „A szénégetés is egy valószínű ipari munka, úgy kell érteni hozzá, akár a papnak, vagy tanítónak a maga mesterségéhez. Ólfát vágni lehet akárkinek, de szemet csak a' tud égetni, akinek ehhez tudalma van. Mer ha nem ért hozzá elégetyi a fát hamunak.”

Az Erdei Múzeum következő része a faanyag közelítés és szállítás eszközeit

Szilvási vashámor 1790-ből

Hármaskemencéjű üveghuta

mutatja be a következő sorrendben: erdei füles kéziszánkó, jármás szekérelő rönk vonszolására, faanyag szállítás szántalppal, faanyag szállítás szekérrel, fa-csúszda, Király-féle csúszda, lóvontatású kisvasúti pályakocsi (lóré).

A fakitermelés mai választékai mellett utalást találunk az Erdei Múzeumban a faragással előállított ősi választékok előállítására: talpfa faragás, bánya-bordaléc hasítás, dongatermelés, teknőkészítés, faház-építés (boronafal sarok kiképzés). Ehhez csatlakozik a fazsindelykészítők kunyhója.

A Bükkben komoly hagyománya van e mesterségnek. A bükkfából hasítással termelt fazsindely 40 évig is eltartott. A november—december hónapban termelt bükk törzseket a téli és tavaszi hónapokban dolgozták fel az ilyen kunyhókban, rendszerint azok a nagy tapasztalattal rendelkező idősebb munkások, akik már a favágásban elfáradtak. A zsindelykészítők kunyhójának műhelyrészében a szükséges szerszámok is megtalálhatók (vonókés, zsindelysimító vonótöke, hornyolótöke, hasítókés, bunkó, hornyoló vas, zsindelykötöző bak).

Az erdő többféle megélhetési lehetőséget adott és ezt szemlélteti a múzeumban, az „erdei melléktermék” rész, ahol a kosárfonástól a seprőkészítésig sok minden megtalálható. Azok az emberek, akik az életük jelentős részét az erdőn töltik, igen széles körű ismeretekkel rendelkeznek a növény- és állatvilágról, valamint a természeti jelenségekről. A régi emberek igen sok gyógynövényt ismertek az erdőben, de nem vették az üzletben a köménymagot sem, mert ezt is az erdő adta. A vadméhek repülési irányát megfigyelve, megtalálták és begyűjtötték az odvas fából az erdei mézet is. Az ehető növények közül leginkább a vadgyümölcsöket (szeder, málna, csipkebogyó, vadalma, vadvadkörte, vagy ahogy ők hívták „vadóka”) és gombát gyűjtöttek. Vagy ki hinné, hogy a történelmünk folyamán az ínséges időkben a tölgyfa makkját megőrölték, s belőle kényeret sütöttek, a bükk makkból pedig olajat „ütöttek”. A vadhúst is szerették, de miután a vadászat egyre inkább az uraság joga lett, ezért a szegény nép úgy segített magán ahogy tudott. Ki hurokkal, ki csapdával — ki vadfogóveremmel próbálta elejteni a vadat. Ezt szemlélteti az Erdei Múzeumban a vadfogó verem, melyben fából kifűrészelt vaddisznó-alakot helyeztünk el.

A gyantatermelés szimbolizálására egy erdeifenyő törzset helyeztünk el a múzeumban. A szükséges felszereléseket az Erdőkémia Vállalat bocsátotta rendelkezésünkre. Mint tudjuk, a gyantászással nyert nyers gyanta igen fontos ipari nyersanyag. Felhasználási területe: lakk-, festék-, papír-, hajógyártás, műgyanták, gyógyszergyártás stb.

A cserkéregtermelést csikókba rakott csöves tölgykéreggel szemléltetjük. E régi — szinte feledésbe ment — termelési mód, ha kisebb mértékben is, de várhatóan ismét divatba jön, mert az igazán jó minőségű bőrök előállításához ma is elkerülhetetlenül szükséges e természetes cserzőanyag.

A porcofűrész a rönkfűrészelés régi módját szemlélteti. Fűrészelés előtt a bakra helyezett rönkanyagot „porcog”-ra — szeletekre — osztva a bütűn megjelölték, s innen a porcofűrész elnevezés.

Az olcsó vízi energia felhasználásával működő vízikerek meghajtású malomfűrészrel a mai korszerű keretfűrészek (gatterek) őseit kívántuk bemutatni. Készítéskor felhasználtuk egy öreg, közel 100 éves fűrész alkatrészeit.

A hagyományos erdei munkák bemutatása ezzel le is zárulna, ha nem árulkodnának a nevek: Szalajka völgy, vagy korábban Vasvári völgy, Hámorvölgy, vagy Hutarét stb. A jelenlegi Szalajkavölgy és környéke ugyanis a XVIII—XIX. században „ipari” völgy volt, ahol virágzott a manufaktúra. A hamuzsír-főzéstől az üveggyártásig és a máriabányai vashányától a massáig és háromorig minden megtalálható volt. Az erdő ugyanis együtt adta az ásványokat a

fával, főleg az ipar számára fontos faszénnel. Nem véletlen, hogy a bánya-, kohó- és erdőmérnök-képzés egy helyen, Selmecebányán alakult ki.

Az 1760-as években történt hazánkban az első kezdeményezés az iparfejlesztés érdekében. A Bükk-hegységben 1770—1800 között négy vasgyár létesült: Diósgyőr, Dédes, Szendrő és Szilvás. (A mai Szilvásvárad községnév Szilvásból lett 1906-ban, az akkori belügyminiszter 39840/I. E./1906. számú rendelete alapján.) 1790 táján dr. *Keglevich Adám* és *Zsigmond* a Szalajka völgyben vashámort építtetett. Vasbánya ekkor még nem lévén, a Gömör megyei Betlérből szállították a szekerek a nyersvasat (ruda, vagy lúdvasat) a szilvási hámorba finomítás és feldolgozás céljából.

Alapanyag nélkül a vashámor ráfizetéses volt, s ezért *Koncz János* bélapátfalvai születésű jobbágy a helyi vaskészletre alapozva, *Keglevich* megbízásából felállítja a szilvási vasolvasztó massát 1802-ben. Ebben az időben a leírások szerint a szilvási vashámor évenként négyezer q kovácsolt vasat és nyolcezer q öntvényt termelt. A hámorban elsősorban vasszerszámok készültek, melyeket az Alföldön értékesítettek.

Hamuzsírforró üst az 1700-as évekből

„Tilolmas a halászat ebatta! 1834.”

A szilvási vashámorban gyártott egyik feiratos tábla ma is meglevő emlékünk. Szövege: „Tilolmas a halászat ebatta!” 11. MAJ. 1834. CNK. Készítője *Czakó Nagy Károly* volt.

A pisztrángot már az 1700-as évek végén telepítette a Szalajka völgybe a grófi birtokos és ezzel a felírással hozta a szegény nép tudomására, hogy azt nem nekik szánta. A szilvási vashámort az Ózdi Kohászat támogatásával rekonstruáltuk.

A Szalajka völgy melletti Tótfalu völgyben voltak a házi üveghuták. Emléküket őrzik a még ma is meglevő, közkedvelt pálinkás „porciós” üvegek.

Az üvegyártás két jelentős nyersanyaga a kvarc és a hamuzsír. A hamuzsír — más néven szalajkát — fahamuból főzik. A szalajka egyenlő hamuzsírral, tehát a latin *Sal alcali* magyarosított változata (káliumkarbonát K_2CO_3). A XVII. és XVIII. században a nyugati országokban bekövetkezett hatalmas ipari fejlődés igen keresetté tette, mint fontos ipari nyersanyagot. Ez nálunk a XVIII. században sajnos az erdők kíméletlen pusztításához vezetett. *Fényes Elek* statisztikája megállapítja, hogy évente 40 00 q hamuzsírt szállítottak külföldre Magyarországról az 1820—30-as években. 100 év alatt (1750—1850) kb. négy millió hold erdőterületet égettek fel a hamutermelés érdekében. 1 kg hamuzsír kb. 1000 kg fából nyerhető. Keserű vígasz számunkra, hogy a magyarországi hamuzsírt a XVIII. század második felében minden más fajtnál többre

becsülték. Általános volt az a vélemény, hogy az angol üvegek azért szebbek, mint más országok termékei, mert a legtisztább nyersanyaggal, a magyarországi hamuzsírral készültek.

Erdei Múzeumunk a hamuzsír-hutától kezdve, a fahamu kilúgozó kettős falú kádig és az 1700-as évekből származó hamulúg lepárló vasüstig mindent bemutat. Ehhez csatlakozik a házi üveghuta, melyet a Parádsasvári Üvegyár szakvéleménye alapján építettünk meg és kaptuk meg a hozzátartozó szerszámokat a fúvó csövektől a formázókig. Az üveghutánk három kemencéből áll és hátsó, alagút rendszerű tüzelési eljárással üzemeltethető. Első az előkészítő kemence, középső az égető és a harmadik a hűtő, temperáló kemence.

A hazai anyaghoz csatlakozik az előtte levő réten az első nemzetközi erdészeti szabadtéri múzeum. Eddig 13 ország erdészeti szakemberei tettek ígéretet, hogy a saját országukra jellemző fő fafajból küldenek egy korongot (bütü metszetet) és a hagyományos erdőgazdálkodásukat jellemző termelési eszközökből, vagy gyártmányokból kiállítható anyagot. Ez segíteni kívánja azt, hogy hazánk szakemberei jobban megismerjék a más nemzetek hagyományos erdőgazdasági munkájának sajátosságait.

A fentiekben vázlatosan bemutatott szabadtéri Erdei Múzeumunkat 1973 tavaszán szeretnénk ünnepélyesen megnyitni. Ez alkalomból kb. 50 oldalas, fényképekkel illusztrált ismeretterjesztő füzet megírásával is szeretnők elősegíteni jobb megismerését.

631.116.1:634.0.945.35

**ÁLLAMI GAZDASÁGOK
ERDŐGAZDÁLKODÁSI
BEMUTATÓJA
TOLNA MEGYÉBEN**

Palotás Ferenc

Az állami gazdaságok 10. fásítási és erdőgazdálkodási bemutatójának házigazdája a Tolna megyei állami gazdaságok voltak. Az ország állami gazdaságai-ban dolgozó erdészeti-vadászati tevékenységet irányító szakemberek, meghívott vendégek, mérnökök, erdészek, vadászok 1972 júniusában az alsótengelici, gerjéni, hógyészi, paksi és tamási állami gazdaságok területén ismerkedtek meg a Tolna megyében folyó munka eredményeivel, módszereivel, problémáival.

A megnyitó, vitaindító előadások helye, a *Tamási Állami Gazdaság* országos és megyei viszonylatban is jó hagyományok őrzője. 1959-ben itt hirdette meg *dr. Madas András* az állami gazdaságok fásítási távlati célkitűzéseit és 1961-ben itt volt az állami gazdaságok első fásítási bemutatója. A mostani, sorrendben a 10. bemutató így számotadó jellegű is volt arról, hogy mennyiben teljesítették azt a programot, mely innen indult el. Korábban a fásítási tervek megvalósítása volt a legfontosabb kérdés, ma már a beállt fásítások ápolása, a nevelővágások végrehajtása, gépi megoldása, a faanyag további feldolgozása és értékesítése, de nem utolsósorban közgazdasági kérdések voltak a bemutató témája.

A Tolna—Baranya megyei állami gazdaságok 10 éves fásítási munkájának jellemzésére néhány adat: 1960-ban a szántóterületüknek 4,6%-át kitevő, ösz-